

Griezelen in de Gevangenpoort

Gevangenis met een beroemd verleden

Wie is er in zijn kindertijd niet met de klas geweest? Wie heeft niet gegriezeld bij de pijnbank en de breekbank en gehuiverd in de donkere cel met de dikke eikenhouten deur? De Gevangenpoort is nog steeds een museum dat tot de verbeelding spreekt: misdaad en straf in voorbije eeuwen worden hier zichtbaar en bijna voelbaar.

Nicole van der Steen is redacteur van Kleio.

Rechtsboven:
De breekbank.
Foto: Nicole van der Steen.
Daaronder:
De pijnkelder. Foto:
Kees Hageman.
Hieronder:
Pijnbanken.
Foto: Nicole van der Steen.

De Gevangenpoort staat waar in de dertiende eeuw de houten toegangspoort (de Voorpoort) tot het kasteel van de graven van Holland was. Erachter lag – en ligt – het Binnenhof van het oorspronkelijke slot. De huidige stenen poort dateert van het einde van de veertiende eeuw. Van de vijftiende tot de negentiende eeuw deed het gebouw dienst als gevangenis. In de ruimtes boven de poort en de naastgelegen Cipierswoning werden verdachten opgesloten in de aanloop naar hun proces, waarna ze in veel gevallen werden geëxecuteerd op het nabijgelegen Groene Zoodje. In het begin van de zestiende eeuw werd een cellenblok, de Gajolen, aangebouwd. De vervolging van protestanten in die jaren had namelijk een ernstig cellentekort veroorzaakt. Onder de nieuwe cellen werd de Pijnkelder ingericht, waar verdachten werden gemarteld om

een bekentenis los te krijgen als dat in de Examineerkamer (de nieuwe rechtszaal van het Hof van Holland) niet was gelukt. Op de binnenplaats stond de keuken: de geuren van het eten voor de rijke gevangenen waren in de Gajolen goed te ruiken. Ook bevond zich hier de Treurkamer, waar ter dood veroordeelden hun laatste nacht doorbrachten en een galgenmaal geserveerd kregen. Tot in de zeventiende eeuw was gevangenhouding op zich geen straf: verdachten werden vastgehouden in afwachting van hun veroordeling en de uitvoering van het vonnis. Dat gold voor burgers met zowel hoge als lagere status.

De Gevangenpoort heeft de gestage stroom toeristen waarschijnlijk vooral te danken aan de beroemdste gevangene, Cornelis de Witt, die er in 1672 twee weken werd opgesloten na de aanklacht dat hij een moordaanslag op Willem III zou hebben beraamd. Hij verbleef in de grote, deftige Ridderkamer boven de eigenlijke poort, waar hij over een goed bed, een schrijftafel, een eigen toilet, een haard en goede maaltijden beschikte. Daarvoor werd hem overigens wel een bedrag ter hoogte van het jaarinkomen van een ambachtsman in rekening gebracht. Alle luxe voorkwam niet dat hij de laatste twee dagen van zijn gevangenschap zo zwaar werd

gemarteld dat hij niet meer kon lopen. Zijn broer Johan kwam hem daarom ophalen toen hij werd vrijgelaten om in ballingschap te gaan. De afloop van het verhaal is bekend: beide broers werden naar buiten gesleurd, voor de Gevangenpoort gelycht en opgehangen op het Groene Zoodje.

Minder wreed

In de Ridderkamer heeft in 1567 ook de kunstenaar en humanist Dirck Volkertszoon Coornhert vastgezeten. Zijn gematigd katholieke houding (hij keerde zich fel tegen de kettervervolgingen), zijn werk als secretaris in dienst van de burgemeesters van Haarlem en zijn banden met Willem van Oranje maakten hem aan het begin van de Opstand tot een verdacht persoon. Coornhert wendde zijn tijd in de Gevangenpoort aan tot nut van zijn

medemens: in zijn werk *Boeven-tucht* bepleitte hij een meer zinvolle manier van straffen, die terugkeer in de maatschappij gemakkelijker zou maken. Mede naar aanleiding hiervan kregen gevangenen later werkstraffen (in rasp- en spinhuizen) opgelegd en werden de lijfstraffen minder wreed.

De van spionage verdachte Abraham de Wicquefort verbleef vanaf 1675 in een speciaal voor hem gebouwde cel op de Stockzolder, waar hij een levenslange gevangenisstraf moest uitzitten. Eerder was De Wicquefort 32 jaar in dienst geweest van de keurvorst van Brandenburg en naar het Franse hof gezonden. Toen hij vanwege spionage in ongenade viel bij kardinaal Mazarin, werd hij een jaar in de Bastille opgesloten. In Holland werd hij door Johan de Witt aangesteld tot geschiedschrijver van Holland, met toegang tot alle vertrouwelijke stukken. Als resident van de koning van Polen in Den Haag zou hij geheime briefwisselingen hebben onderhouden met Engelse en Franse diplomaten en de Zweedse regent De la Gardie. Dat was voor stadhouder Willem III voldoende om hem in de Gevangenpoort te laten opsluiten. Zijn ontsnapping na vier jaar, met hulp van de dienstmeid van de cipier, maakte nog een laatste politieke functie in Duitsland en een invloedrijk boek over het ambassadeurswerk mogelijk. Voor 'gewone' gevangenen was het verblijf allesbehalve luxe: ze werden

met minstens tien man tegelijk in een van de Gajolen opgesloten, waar één poepdoos in een hoek stond en eenmaal per dag wat brood en water uit de Hofvijver naar binnen werd geschoven. Het was er donker, koud en kaal. In een cel is nog te zien hoe arrestanten probeerden uit te breken door bakstenen van de muur los te wrikken, tot ze op de eikenhouten wand stuitten die erachter was aangebracht.

Schuld afbetalen

Rondleidingen in de Gevangenpoort worden door vrijwilligers gegeven en gaan langs alle hierboven genoemde ruimtes. Naast de Ridderkamer, recht boven de poort zelf, bevindt zich nog de Vrouwenkamer, waar oorspronkelijk vrouwelijke gevangenen van hoge status werden opgesloten, later rijke politieke gevangenen van beide seksen. Ook de Gijzelkamer wordt bezocht. Hier lieten schuldeisers wanbetalers vasthouden tot ze hun schuld afbetaalden. Dat moesten aanzienlijke schulden geweest zijn, want het kostte de eisende partij achttien stuivers per dag, het dagloon van een geschoolde arbeider. In de Gijzelkamer zijn de bedsteden nog te zien, waar op de houten zijwanden destijds gedetailleerde afbeeldingen zijn ingekrast van een huis en het achttiende-eeuwse oorlogsschip *Impregnable*. Hier zijn een pijnbank voor mannen én een speciale voor vrouwen opgesteld. Aan die laatste kon het lange vrouwenhaar worden vastgeknoot om het slachtoffer extra te pijnigen. Op de Stockzolder staat tegenwoordig de breekbank, waar ledematen letterlijk werden gebroken tot de genadeklap met de moker op het hart volgde. Eromheen zijn beulzwaarden, een galg, een schandblok, brandijzers en de bijbehorende oven gerangschikt. Hier wordt verteld over de verschillende martelin-

gen die werden toegepast om een bekentenis af te dwingen. Dat gebeurde overigens alleen bij een verdenking van moord of landverraad, misdrijven waarop de doodstraf stond. Lijfstraffen waren vooral 'spiegelstraffen': de straf stond symbool voor de misdaad en moest deze weerspiegelen. In de Pijnkelder volgt het hoogtepunt van de griezelse route: de pijnbank, waarop Cornelis de Witt werd gemarteld, en het touw aan het plafond waaraan hij met zijn op zijn rug gebonden handen werd opgehangen. De Delfts blauwe tegeltjes op de wanden moesten het schoonhouden van de kelder vergemakkelijken.

Bezoekers kunnen na de rondleiding nog op eigen gelegenheid de Vleeskelder, de Cipierswoning en de Examineerkamer bezoeken. Hiernaast bevinden zich de 'kapel', waar een collectie schandborden wordt tentoongesteld, en de Hongerzolder, waar volgens de overlevering gevangenen werden opgesloten zonder eten: pal boven de keuken. Op de tweede verdieping treft men nog de deftige Raadkamer en de filmzaal.

Al met al is een bezoek aan de Gevangenpoort voor jonge bezoekers (boven de acht jaar!) én voor volwassenen nog steeds een fascinerend en leerzaam uitje. ■

De Gajolengang.

Foto: Kees Hageman.

Een collectie schandborden. Deze werden gebruikt bij openbare voltrekking van straffen om aan te geven wat de misdadiger had gedaan. Foto: Nicole van der Steen.

In oktober organiseert het museum een lesspecial in de vorm van een rockopera: *De Witt of Oranje*, gecombineerd met een rondleiding. Meer informatie, ook over andere programma's voor het onderwijs, biedt de website: <http://gevangenpoort.nl/page/educatie>.